

UDC 728.9(497.6)''18/19''
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2596579K>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
Примљен: 8. 4. 2025.
Прихваћен: 14. 4. 2025.

СОБРАШИЦЕ (ЧАРДАЧИЋИ) У СРБИЈИ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У 19. И 20. ВЕКУ

ДУШКО Р. КУЗОВИЋ

Спортска академија Београд
Мајке Јевросиме 15, Београд, Србија
dusko.kuzovic@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5191-7818>

САЖЕТАК: Собрашице су објекти грађени поред цркава током 19. и прве половине 20. века. Имале су велики значај у архитектури и друштвеном животу тек ослобођеног народа. Локација собрашица је у близини цркве, а њихов положај је одређивало неколико фактора: значај и бројност породице у локалној средини, допринос изградњи цркве, итд. При лоцирању собрашица није угрожавана зона потребна за функционисање цркве и одржавање светковина. Организационо, собрашице су једноставни објекти: сто са клупама са две или четири стране, са или без крова, са отвореним или делимично затвореним зидовима. Собрашице показују градитељску способност и ниво инжењерског знања Срба и оне су документ о сазревању заједнице и начинима како су превазилажени проблеми наталожени током турске окупације. У првој половини 20. века собрашице губе улогу, полако се урушавају и нестају.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: собрашице; родовске трпезе; чардак; традиционална архитектура Срба; вернакуларна архитектура Срба

УВОД

Собрашице су посебни облици традиционалне архитектуре Балкана. Састоје се од стола-трпезе око кога се налазе клупе. Сто и клупе могу бити ограђени, постављени на низак под или покривени. Такође, могу бити делом затворених зидова, приземни и на спрат. Могу имати и приземље и спрат за смештај људи, али и имати простор за смештај коња и

опреме у приземљу, а за људе на спрату. Могу бити специфично организовани са јавном чесмом у темељном зиду или приземљу.

Собрашице су грађене у близини православних црквених објеката, намењене боравку породица током верских празника. Боравак у њима могао је трајати од једног до неколико дана. Временом, развијено је неколико архитектонских концепција овог објекта, у зависности од величине породице, њене економске снаге и периода градње. Градња собрашица започета је у другој половини 18. века на простору западне Србије и источне Босне да би процват доживела у 19. веку. С развојем саобраћаја и изградњом путева лакше се путовало, па је дужи боравак поред црквених средишта постао све мање потребан. Другу улогу собрашица у комуникацији заједнице временом је умањила изградња школа и сеоских центара и, корак по корак, променила улогу окупљања поред цркве.

Примери објеката су прикупљени на терену из снимака надлежних завода за заштиту споменика културе, литературе, фото-документацијом архива и приватних збирки. Велики допринос познавању конструкције и улоге у јавном животу собрашица имају описи из литературе. Циљ рада је прикупити историјску документацију о собрашицама ради њихове архитектонске и урбанистичке анализе. Такође, још један важан циљ рада је презентовати документацију помоћу које је могуће разумети начине лоцирања објекта, избор конструкције, начин изградње објекта како би се могли једноставно и лако реконструисати. Посебно је битно потпуно разумевање начина размишљања и градитеља и наручиоца. Стога је потребно прикупити грађу која ће омогућити анализу локације, конструкције, употребљеног материјала, тесарских веза, занатских знања и употребљеног алата. Просторно, рад је ограничен на десну и леву обалу реке Дрине, односно простор западне Србије до реке Велике Мораве. На левој обали реке Дрине анализиран је уски појас од Фоче до ушћа Дрине у реку Саву.

ДОКУМЕНТАЦИЈА

Собрашице [Филиповић 1949/50, IV–V: 95–103]¹ или *чаргачићи* [Цвијић 1922, I: 381] могу бити један сто и две до четири клупе око њега или низ столова са клупама дуж њих. Сто и клупе постављени су под отвореним небом или под кровом. Служе за боравак породице и пријем гостију током верских празника или давања помена душама мртвих. Сваки имућнији сељак код цркве или манастира имао је своју собрашицу. Називи који се јављају за ову врсту објеката су: „соврашица”, „софа”², „софра (совра)”³

¹ Термин који Миленко Филиповић користи је „родовске трпезе”.

² Софа ф (ар), 1. тријем: уздигнути простор пред цамијом уз сами цамијски зид на коме се клања ако нема довољно мјеста у цамији; 2. наткривено или уздигнуто сједиште у башчи; хладњак – „ниже њих су два јаблана, / под њим је софа начињена” (М. Х. III 216) [Škaljić 1966: 568].

³ Софра (совра, сопра) ф. (ар) трпеза, синија. – „Те једоше па софре дигоше” (Јорд 11)... „Под кулом су совре постављене”, „гди је сопра – ту је долибаша” (Вук II 460, I 466) [Škaljić 1966: 568].

„чардаци”,⁴ „ћелије”, „шатре”,⁵ „сенице”, „клупе”, „трпезара”, „колиба”, „клупа”, „кревет”. Објекти се називају различитим именима мада имају идентичну функцију и архитектуру.

Сабори су имали велики друштвени значај: на њима су се договарали послови и нису били организовани само на верске празнике. О значају сабора за друштвени живот говори Владимир Карић:

„Сабор није само маса богомољаца који су дошли да падну Богу на молитву, да траже опроштаја гресима и благодати радовима својим; ... Ови су сабори у неком погледу Србима оно, што старим Грцима беху олимпијске игре... Но, пре ослобођења од Турака на саборима су се у Србији вршили и послови много озбиљније природе и већег значаја, послови који су били од одсудног утицаја на будућност целог народа” [Карић 1997: 174–178].

Собрашице, поред улоге у животу породице током црквених празника, омогућавале су комуникацију са заједницом: удомљавале су чланове домаћинства или задруге, пружале коначиште и биле место пријема гостију. Архитектонски, показивале су снагу и друштвени ауторитет домаћинства. Биле су препорука за момке и девојке, као и слика друштвене вредности коју има домаћин.

Грађене су у непосредној близини цркава и манастира, као и остали објекти на окућници: од дрвета, камена и мало металних делова (шарке на вратима, браве, ексери, клинови, звекири). Архитектура објекта је једноставна и састоји се од једне просторије. Конструктивно су једноставне: на каменом темељу се налазе дрвени стубови (са укрућењем од косника) који носе хоризонталне греде и кров. Кров може бити двоводан или четвороводан. Јован Цвијић описује собрашице на следећи начин:

„Собрашице и чардаци су поглавито зградице западне Србије од Мораве до Дрине, а има их једино око цркава и манастира. Оне су од дрвене грађе, или као мале кућице, или само на високим сојама има кров; увек од једне просторије у чијој је средини велика совра а око ње клупе. Негде их, као у селу Бресници недалеко од Чачка, има у тако великом броју, да изгледају као шатре на вашарима. То су зградице сабора и народног весеља. Сваки имућнији сељак има код цркве или манастира своју собрашицу, у којој прима и гости сроднике и пријатеље о саборима (Скица с. 382)” [Цвијић 1922: 381].

На графици Владислава Тителбаха, *Сабор код манасџира Каленић*, у позадини се виде густо постављене собрашице у близини цркве [Карић 1997: 115].

⁴ Чардак – ака м. (перс.) 1. лијепа, обично двоспратна, кућа, окружена башчама, дворац, лијетниковац. – „На чардаку, на високу, / крај џам пенџера” (нар. пј.); 2. дрвена зграда на стубовима. – „Чардак му је од тридес’т дирека” (Ф. Ј. II 367), „Над авлијом чардак од дрвета” (М. Х. III 234); 3. у Србији споредна зграда или тријем. тур. чардак. перс. čartaq (čar-taq) „зграда на четири свода” (перс. čar „четири” + taq „свод, лук у градитељству”) [Škaljić 1966: 164].

⁵ Шатра ф. (перс.) наткривена тезга у облику шатора на вашарима [Škaljić 1966: 581].



Слика 1. Сабор код манастира Каленић (аутор Владислав Тителбах)

Кнез Милош Обреновић је 1859. године покренуо државну иницијативу за изградњу сабрашица на сабориштима и вашариштима:

„...препоручити Попечитељствима Просвете и Внутрени дела, да се она постарају о томе, како да се при црквама удаљенима од села саграде по могућству кућице, где би се долазећи на богомољу народ од зла времена могао склонити” [Кнежевина Србија, 1859: 5280].

На планини Златибору велике територије су гравитирале месту где се налази црква, удаљености су биле велике, а боравак код цркве или вашаришта је трајао по неколико дана. Да не би спавао под отвореним небом, народ је почео да гради сабрашице не чекајући државну наредбу: „Код цркава имућније породице имају своје чардачиће, шатре за мејанисање” [Мићић 1925: 426].

У селу Горња Добриња код Пожеге, поред сеоске цркве подигнуте су сабрашице. То су објекти који су дрвеним стубовима уздигнути од земље. Стубови су, уједно, главни конструктивни скелет објекта, носе венчаницу на коју се наслања кров. Између стубова се налази ограда. Кров је двоводни (великог нагиба) и четвороводни (благог нагиба). Сви објекти су покривени дрвеном шиндром [Зотовић 1978, I: 199].



Слика 2. Собрашице у Горњој Добрињи [Пешић-Максимовић 1997, XXIX: 213–224]

За собрашице у селу *Горња Добриња* Ото Дубослав Пирх, 1829. године, бележи:

„Црква је подигнута на једној отвореној узвишици, на главном путу, поред једног извора, који је познат са своје добре воде. Више чардака подигнути су унаоколо, да за време врућина, нарочито кад је слава цркве, могу послужити за ладовито склониште” [Пирх 2012: 139–143].

У селу *Каран* поред Ужица, Јован Цвијић је забележио собрашице око цркве. Саграђене су ван црквеног дворишта на површини намењеној за саборе. То су правоугаони објекти на дрвеним стубовима уздигнути од земље. Дрвени стубови су основна конструктивна структура. До пола висине стубови су затворени хоризонталним талпама или вертикално нанизаним даскама. Поједини објекти имају у целости затворене зидове. Кров је четвороводан, веома великог нагиба, покривен шиндром. Кровови малог нагиба покривени су ћерамидом [Цвијић 1922: 311].

У *Подибру* и *Гокчаници* забележена је собрашица („шатра”) у дворишту куће:

„У истом селу, у дворишту Аксентија Пандрца, поред куће и зграда и салаша, има мала зграда коју зову „шатра”. То је зграда на ниским темељима од сухозидине, с подом од земље. Унутра има дугачак и узан сто и клупе. Ограђена је оградом од дасака високом један



Слика 3. Собрашице у Карану

метар. Остали део до крова је отворен. Кров је на две воде и покривен је даском. Шатра има улогу сенице (хладњака)” [Павловић 1948: 28].

У селу Дуб, поред Бајине Баште, Феликс Каниц 1858–1860, забележио је собрашице покривене лубом:

„Да бисмо поштедели коње, стрмим путем ка Дубу спуштали смо се углавном пешице. Око тамошње дрвене црквице, која се налази у једној шумовитој удолини, стајале су корама дрвета покривене софре, спремљене за дочек побожних верника из целе околине, који се овде окупљају на сабору о Спасовдану” [Каниц 1986, II: 545].

У селу Дуб код Бајине Баште, протојереј је 1858. молио начелство да му одобри увођење додатог пореза ради поправке дрвене цркве која је толико била *софрама њришењена* да затварају улаз у цркву [Живковић 1981: 112].

У *Лейеници* Т. Радивојевић описује собрашице („трпезаре”):

„Трпезара се диже у црквеној или манастирској порти, у дворишту школе или суднице, ређе на ком другом месту, које се у том случају зове порта. Сва је подигнута на високе дрвене стубове, који су подупрти ћоркама; покривена је даском или ћерамидом и сем дрвена скелета, нема других дуварова. Трпезара је дугачка од 6–50 м.; целом њеном дужином иде сто, а одасвуд око ње клупе су од дрвета. И сто и клупе укопане су у земљу. Најимућнији домаћини имају обично своју трпезару, где скупљају своје рођаке и пријатеље на гозбу о црквеној

или сеоској слави. Трпезара се друкчије зове: софра и ћелија” [Ради-војевић 1911: 152].

У селу *Бресница* код Чачка, поред сеоске цркве забележене су собрашице. Оне су према конструктивном и архитектонском решењу сличне оним у Пожеги, Гучи и Ариљу. Једина разлика је што сви објекти у групи нису уједначеног габарита, као што су то собрашице у Карану и Горњој Добрињи [Џвијић 1922: 313].



Слика 4. Собрашице у селу Бресница код Чачка.⁶

У селу *Лужница*, код Крагујевца, поред сеоске цркве до данас сачуване су собрашице саграђене око 1873. године. Постављене су у низу око црквене зграде и формирају правоугаоник. Објекти су дугачки, са софром и клупама целом дужином објекта. Тачно се зна ко је власник одређеног дела континуалне трпезе и зграде. Конструкција се састоји од снажне дрвене греде постављене по темељима, стубови су учвршћени косницима и носе венчаницу и кров. Кров је двоводан, а покривач је ћерамида [Радић 1981].

Миленко Филиповић је забележио, да су у селу *Закуџа* у Грузи забележене собрашице код сеоске цркве, без зидова, у форми обичних столова са две клупе и кукама за остављање хране и одеће, потом код цркве у *Савинцу*, саграђене 1819. године, „око дванаест чардака” саграђених од

⁶ Етнографски музеј у Београду.

брвана и покривених шашовцем и код *цркве брвнаре у Такову* забележене су собрашице испод којих је народ ручавао и склањао се од кише:

„Доле је било одељење које је служило као остава, а на спрату, на 'чардаку' се спавало. Улази се у зграду кроз врата у приземљу. На чардак воде дрвене степенице постављене изнутра. Сам 'чардак' (спрат) је отворен са страна. Ту су ручавали, остављали ствари, па и ноћивали када дођу цркви. Још стоје само чардак кнеза Милоша и чардак Петровића, али је овај померен 1916. за неколико десетина метара са првобитног места, те је сада изнад, а био је некада испод пута. Оба су покривена ћерамидом. Остали чардаци су били својина родова Матковића, Меркељића, Баралића, Јовановића, Ковачевића и др.” [Филиповић 1950: 96].

У селима *Прањани, Горњи Бањани, Брезна, Љутовница* код Горњег Милановца, Филиповић бележи много „соври” или „собри” које су имућније куће подизале код цркава или код записа:

„Совре су биле или обичне две клупе, а међу њима сто, или зграда, уствари шиндрани кров на четири стуба изнад таквих клупа; негде је био и зид од дасака до пола видине, тако да су клупе и сто споља заклоњени, односно и сами гости кад седну, са стране се не виде....Било је доста собра и око цркава у Прањанима, Горњем Бањанима, Брезни (око 12), Љутовници. У Семедражи биле су совре под грмовима: под левим грмом била је совра Сретенова а под десним Пантова, односно тих родова.“

У *Такову*, М. Филиповић бележи шатре, привремене објекте начињене од дрвених облица и покривене грањем:

„Код цркава недељом и већим празницима, особито о саборима, подизане су – па и сада се подижу – шатре: кров од грања, ослоњен на четири сохе. Шатре праве продавци пића и јестива” [Филиповић 1960: 74].

У селима *Бољковци* код Горњег Милановца и Качеру (област у Шумадији), код цркве, забележене су собрашице: Свака фамилија је имала своју софру и уз њу стубове за вешање торби са јелом [Павловић 1928: 183].

У областима *Левач* и *Темнић* забележене су собрашице. Једна породица или крај села има своју засебну софру коју користе када су задушнице [Мијатовић 1907: 100–101].

Код цркве у *Брезни* код Горњег Милановца забележене су собрашице на стубовима и покривене ћерамидом. Код цркве *манастира Ловница (Ломница)* у Бирчу, забележена је само једна зграда за „софру” и у њој дугачка „софра” (сто са два реда клупа), али је свака породица имала свој део за софром, за којом су се сакупљали о црквеној слави и великим празницима. Ту зграду подигао је поп Јосиф Савић, највероватније осамдесетих година 19. века [Филиповић 1940: 38; Филиповић 1950: 96–98].

У селу *Бранковина* код Ваљева до данас је сачувано неколико собрашица и оне су и данас део споменичког комплекса. Објекти су правоугаони, на ниском темељу, са скелетом од дрвених стубаца, појасном гредом у нивоу ограда, испуном од шашоваца, једним фасадним зидом у целости затвореним, четвороводним кровом и покривачем од бибера црепа [Вујовић 1983].

Собрашица у селу *Цвејике* код Краљева. Почетком 20. века забележено је 40 до 50 собрашица, које су током Другог светског рата у потпуности срушене:

„Свака фамилија из Цветака, Милочаја и Лађеваца имала је своју собрашицу... Године 1915. Немци су их рушили и користили брвна за градњу мостова... Старији мештани памте око 45–50 и називају их собрашицама, а чешће чардацима. Потпуно су срушене за време Другог светског рата, око 1943. Собрашице су коришћене за колективне гозбе приликом црквених празника, црквене и сеоске славе, када је свака породица примала госте” [Гвозденовић 2004: 97].

Код цркве у *Осечини* забележена је група од три спратне собрашице. Фотографија је непознатог аутора.



Слика 5. Собрашице у Осечини⁷

⁷ Етнографски музеј у Београду.

Собрашице у селу *Јабланица*, на Златибору, саграђене су око цркве, око 1840. године, непосредно након њене изградње. Неке собрашице су потпуно затворене, а неке су отворене са надстрешницом [Споменици културе у Србији: Црква брвнара са старим гробљем и собрашицама – Доња Јабланица, Општина Чајетина].

Собрашица у селу *Ковачевац* код Младеновца је велики објекат који се састоји од отвореног и затвореног дела и налази се у порти цркве [Дробњаковић 1925].

Поред *манасџира Јежевица* код Чачка 1875. године Валтровић је забележио неколико објеката који по положају и архитектури личе на собрашице [Валтровић и Милутиновић 2006: 266].

У селу *Водице* код Прокупља Јован Ердељановић бележи да је код сеоског „записа” свака породица имала своју софру (сто), а да су ту крстоноше добијале јело и пиће. Код цркве брвнаре у *Павловицу* код Крагујевца биле су „совре” од шест околних села, али су касније напуштене. Код цркве у селу *Даросави* код Аранђеловца Јован Ердељановић је забележио да је постојала „софра”. У *Горњој Грузи* код Кнића, Ердељановић је такође забележио да се у „новије време” граде (прва половина 20. века) „трпезаре”:

„...врло дугачке зграде, ’трпезаре’ које имају само једно одељење, нпр. Милоша Вељковића у Гривцу. Она има 13 м дужине 5 м ширине и 3 м висине. Унутра су клупе и ’трпеза’ (сто) за свечане прилике, а и госте ту дочекују (али их воде на спавање кући). Трпезар се зида од камена и од опеке... Има их четири, за сваки већи род по један трпезар који се употреби приликом опште сеоске славе. Затим, фотографисао дрвене ’совре’ на гробљу села Клоке. Уз њих седе кадгод донесу на гробље ручак, па једу (о задушницама и др. приликама); сваки род има своју совру. Фотографисао ’совре’ у реду према према цркви села Бање, у Јасеници (са дирекцима, свега једна од цигала). Софре код цркве у селу Влакчи су појединих родова. Постављене су у четири реда” [Ердељановић 1951: 30, 82, 119, 156].

Републички завод за заштиту споменика културе у Београду забележио је собрашице у селу *Бовдин* код Смедерева, селу *Лужница* код Књажевца, *Пејировцу на Млави*, итд.⁸

На левој обали реке Дрине, Миленко Филиповић је забележио велики број објеката са улогом собрашица [Филиповић 1950: 97].

У селу *Сасе* код Сребренице поред цркве, 1933. године забележен је велики број софри у виду ниских клупа од мало затесаних брвана са оградом око њих.

Код *манасџира Тамна* 1938. године забележене су софре у форми ограђених дрвених платформи без крова са клупама.

⁸ Захваљујем се Републичком заводу за заштиту споменика културе Београд и етнологу Естели Радоњић на документацији стављеној на располагање.



Слика 6. Софре код цркве у селу Сасе код Сребренице

Код цркве у *Драћаљевицу* у Семберији, забележене су собрашице на стубовима висине око 1,5 метар, са оградом са свих страна, а понека је имала кров.

Код цркве у *Пожарници* у Спречи су забележени „кревети”, односно столови са клупама који су понегде имали изнад саграђене кровове. Између собрашице посађене су воћке.

Код цркве у *Возући* подно Озрена (Босна) забележене су собрашице у форми правих колиба. Свака задруга у периоду 1859–1865. године подигла је по једну овакву грађевину. До 1938. године саграђено је педесет пет таквих објеката. То су мање зграде од брвана или дебелих дасака покривене дрветом. У њима су остављане торбе са јелом када се долази током великих црквених празника, служиле су за склањање током невремена или за спавање када се долази током великих празника. Ближе цркви су објекте градили оне породице које су се прилозима и радом истакле током градње цркве.

Код и изнад *манастира Светиої Николе* на Озрену, као и око пута и потока, забележено је преко стотину колиба у виду вајата и мањих кућа. Порушене су у периоду 1923–1930. године када је старешина манастира био игуман Данило Билбија. Мали број објеката је остао до 1938.

Код *манастира Госиовић* у Жепчу, забележено је 1938. године осам собрашица у виду колиба. Код цркве у *Прибоју* је забележено више собрашица „кревета” у виду малих колиба издигнутих високо на стубовима, толико да се испод пода може оставити коњ. Горе, на спрату, „на кревету” се о празницима сакупљају укућани.

На Мајевици, поред цркве на *Мачковцу*, забележени су „кревети” на сохама.

ЗАКЉУЧАК

Собрашице су део традиционалне архитектуре Балкана који интензивно нестаје. Обележиле су цео 19. и прву половину 20. века, како кроз архитектуру, тако и кроз улогу у друштвеном животу тек ослобођеног народа. Након ослобођења од турског ропства, разбијено друштво је требало окупити као заједницу, обновити комуникацију између породица и појединаца на сасвим другим основама. За то су добро послужили црквени празници, вашари и собрашице. Додатни разлог за њихову изградњу био је у малом броју црквених објеката у функцији, потом лоша комуникација и недовољна и непоуздана превозна средства. Није било једноставно путовати пола дана да би се од куће дошло до цркве. Локација собрашица је у близини цркве, а њихов положај је одређивало неколико фактора: значај и бројност породице, допринос изградњи цркве, значај у локалној средини, итд. Наравно, при лоцирању собрашица, зона потребна за функционисање црквеног обреда и одржавање светковина није смела бити угрожена. Собрашице су функционално једноставни објекти: трпеза са клупама са њене четири или две стране, постављена на ниску платформу, са или без крова, са отвореним или делимично затвореним зидовима. Са порастом броја цркава, променом организације вашара, који не трају по неколико дана, изградњом путева и развојем превозних средстава, потреба за собрашицама постала је све мања, а потом и престала. Губитком функције у животу, собрашице губе потребну пажњу за њихово одржавање и тако се полако урушавају и нестају. Не смемо да дозволимо да се потпуно изгубе битни документи наше архитектонске прошлости. Собрашице показују ширину градитељских способности, као и ниво инжењерског знања наших предака. Поред тога, друштвена улога собрашица је битна информација о сазревању нашег друштва и начинима којима су превазилажени проблеми наметнути окупацијом и терором над становништвом.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Валтровић, Михаило и Драгутин Милутиновић (2006). *Валићровић и Милутиновић, документи 1 – ѿеренска грађа 1871–1884*. Приредили: Слађана Бојковић и Тања Дамјановић. Београд: Историјски музеј Србије.
- Вујовић, Бранко (1983). *Бранковина*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

- Гвозденовић, Ирена (2004). Улога и значај цркве брвнаре у селу Цветке код Краљева у нашој традиционалној култури. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 67–68: 97.
- Дробњаковић, Боривоје (1925). *Смедеревско подунавље и Јасеница, антропогеографска истраживања*, Београд: Српска краљевска академија.
- Ердељановић, Јован (1951). *Етнолошка грађа о Шумадинцима*: (са 12 скица у тексту, 1 картом и 19 табли фотографија у прилогу) / Јован Ердељановић; по пишчевим белешкама с пута средно Петар Ж. Петровић. Београд: Научна књига; Збирка: Српски етнографски зборник / Српска академија наука, Одељење друштвених наука, књ. 64. Расправе и грађа књ. 2.
- Живковић, Новак (1981). *Ужице 1862: о једном раздобљу из историје ужичког краја*. Титово Ужице: Самоуправна интересна заједница културе, 112.
- Зотовић, Михаило; Стеван Игњић, Драгољуб Муњић (1978). *Пожега и околина*. I, Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца народноослободилачког рата Пожеге и Титово Ужице: Градска библиотека.
- Канић, Феликс (1986). *Србија земља и сјановништво: од римског доба до краја XIX века*. Књ. 2. Превео Глигорије Ерњаковић. Београд: Српска књижевна задруга – Рад.
- Карић, Владимир (1997). *Србија, опис земље, народа и државе*. Београд: Култура, 174–178.
- Кнежевина Србија (1859). *Сборник закона и уредба и уредбени указа: издани у Княжеству Србији. 12, (Од почетка до конца 1859. године)*, број 5280. Београд: Правителствена књигопечатна.
- Мијатовић, Станоје М. (1907). *Обичаји народа српскога: Левач и Темнић*. Београд: Српска краљевска академија.
- Мићић, Љубомир (1925). Златибор. *Српски етнографски зборник. Прво одељење, Насеља и порекло сјановништва*, XXXIV, 19: 426.
- Павловић, Јеремија (1928). *Качер и Качерци: етнолошка истраживања Јеремије М. Павловића*. Београд: „Св. Сава”.
- Павловић, Радослав Љ. (1948). Подибар и Гокчаница. *Насеља и порекло сјановништва*, књига 30: 28.
- Пешић-Максимовић, Надежда (1997). Центар Горње Добриње – споменичка целина. *Саопштења*, XXIX: 213–224.
- Пирх, Ото Дубислав (Pirsh, Otto Dubislav von) (2012). *Путовање по Србији у години 1829*. Београд: Службени гласник, 139–143 (превео Драгиша Т. Мијушковић)
- Радивојевић, Тодор (1911). *Лейеница*. Посебан отисак из *Српског етнографског зборника*, Београд: Српска краљевска академија.
- Радић, Бранислав (1981). *Елаборат за конзерваторске радове собраница у Лужници*, Крагујевац 1981.
- Филиповић, Миленко (1949/1950). Родовске трпезе, колибе или собранице, *Гласник земаљског музеја у Сарајеву*, 4–5: 95–103.
- Филиповић, Миленко С. (1940). Доњи Бирач. *Гласник Етнографског музеја*, XV: 38.
- Филиповић, Миленко С. (1960). *Таково*. Београд: Београд: Српска академија наука.
- Цвијић, Јован (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије*. Књ. 1, Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Škaljić, Abdulah (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

Споменици културе у Србији: Црква брвнара са старим гробљем и собраницама (Доња Јабланица, Општина Чајетина). Доступно на: <http://spomenickulture.mi.sanu.ac.rs/spomenik.php?id=804>. Приступљено 13. 5. 2022.

SOBRAŠICE (ČARDAČIĆI) IN SERBIA AND
BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

by

DUŠKO R. KUZOVIĆ

Higher College of Vocational Studies

“Sports Academy” Belgrade

Majke Jevrosime 15, Belgrade, Serbia

dkuzovic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5191-7818>

SUMMARY: “Sobrašice” are buildings built next to churches during the 19th and first half of the 20th century, which had great importance in the architecture and social life of the liberated people. The location of the “sobrašice” is near the church, and it was determined primarily by the importance of the family in social life and the contribution to the church’s construction. It did not endanger the area necessary for holding celebrations. Functionally, “sobrašice” are simple buildings: a table and benches on two or four sides, with or without a roof, with open or partially closed walls. In the first half of the 20th century, “sobrašice” lose their role, slowly collapse and disappear. “Sobrašice” demonstrate the construction ability and level of engineering knowledge of the Serbs, and they are a document of the maturation of the community and how the problems accumulated during the Turkish occupation were overcome.

KEYWORDS: “sobrašice”; family tables; “čardak”; traditional Serbian architecture; vernacular Serbian architecture